

6. Prekärt universitetsliv i postvälfärden: Tid, plats och identitet i Isabelle Ståhls *Just nu är jag här*

The less hold one has on the present, the less
of the "future" can be embraced in the design.¹

Zygmunt Bauman

"Universiteten tillhör förra årtusendet, det kommer aldrig att löna sig med långa utbildningar, allt är nog förgäves."² Bakom detta undergångsbetonade yttrande står jagberättaren Elise i Isabelle Ståhls roman *Just nu är jag här* från 2017. Denna dystopiska debut fick en hel del uppmärksamhet, och etiketterades som en röst för millenniegenerationen – den första född och uppvuxen med tillgång till Internet, som i hög grad odlar sina relationer på sociala medier.³ Elises liv finns i hennes mobil: vänner, arbete, nyheter, dejtande. Generation Y, som den också brukar kallas, är speciell även ur ett ekonomisk-historiskt perspektiv, eftersom den har förutsagts bli den första i modern tid som kommer att tjäna mindre än sina föräldrar.⁴ I Norden kan denna grupp därmed sägas markera det definitiva slutet för välfärdsstaten.

Ståhls roman var inte den enda under 2017 som utspelade sig i svensk universitetsmiljö och med klassaspekten starkt närvarande. Åtminstone ytterligare två uppmärksammade verk hade en liknande inramning: Martin Engbergs *En enastående karriär* och Elise Karlssons *Klass*. Engbergs roman är både något av en skröna, som satiriserar den säregna blandning av dammiga traditioner och *new*

public management-bemängda retorik som präglar dagens universitet, och en utmanande skildring av klass, status, osäkra anställningar och osynliga makthierarkier.⁵ Karlssons roman beskriver den komplicerade kulturella och existentiella resan från förorten till universitetet och rymmer en grundläggande problematik kring exploateringen av andra människors upplevelser och erfarenheter.⁶

Vid första anblick kan Ståhls verk framstå som det minst uppenbart ”politiska” av de tre. Berättaren och huvudprotagonisten, Elise, är vid romanens början en 28-årig singeltjej, som bor i en andrahandslägenhet i en Stockholmsförort. Hon deltar i en halvfartskurs i konstvetenskap på universitetet, arbetar tillfälligt och oregelbundet genom sms-erbjudanden från ett bemanningsföretag, dejtjar på Tinder och nyttjar regelbundet lugnande tabletter och partydroger. Romanen skildrar Elises urbana tillvaro under drygt ett år, då hon brottas med fattigdom, depression, ensamhet och håglöshet. Under den här tiden går hon in i och ut ur en relation och avslutar sina universitetsstudier, kanske med en ljusare framtid i sikte.

Som Elises drastiska uttalande ovan visar betraktar hon inte universitetsstudier som någonting särskilt. Tvärtom, den högre utbildningens forna status som en arena för möjliga klassresor förefaller långt borta; för Elise återspeglar universitetet snarare pågående samhällskonflikter och könsojämlikhet. Liksom de flesta aspekter av hennes liv framstår studierna som något tillfälligt, närmast slumpmässigt.

Även om Elise uppenbarligen är begåvad och klarsynt, framställs hon också som okultiverad och utan sammanhang; hon kan inte namnen på olika sorters träd, vet inte hur man använder en kompass, och hon förefaller varken strategisk eller kapabel att planera framåt. Hon verkar inte heller särskilt engagerad i sina studier och framstår inte som en person som skulle kämpa för ”en bättre värld”, även om hon av allt att döma är insatt i såväl ekonomiska frågor som samtidspolitik och klimatkris. I stället ter hon sig som något av en åskådare, ovillig att ta ställning, agera eller anta en specifik identitet eller ”vittnes”-position. Ändå vill jag hävda att den här berättelsen i grunden handlar om klass och prekära livsvillkor, även om de inte skildras på sätt som forskare intresserade

av området tenderar att uppmärksamma, helt enkelt för att historien varken är sedelärande eller uttalat emancipatorisk.

Som jag var inne på i kapitel 4 håller synen på grundläggande storheter som arbete och identitet på att omstöpas i dagens snabbt föränderliga samhälle. Därigenom omformas också det litterära landskapet och frågan uppstår om nya fiktiva gestaltningar av klasskillnad och prekära, sårbara liv står att känna igen. Med den här frågan i bakgrunden undersöker kapitlet hur romanens huvudperson Elise uppfattar de olika platser där hon brukar vistas, med särskilt fokus på universitetet. Jag är också intresserad av hur hon erfar tid och identitet: På vilka sätt och i vilka tonlägen skildras dessa fenomen, och vilka slags känslor är kopplade till dem?

Tid och plats i dagens "flytande modernitet"

Just nu är jag här skildrar inledningsvis en tillvaro präglad av ensamhet och tecknar Elises position som ung, men ändå inte så ung kvinna. Hon närmar sig trettio, men är långt ifrån etablerad. Inget fast jobb, ingen examen, ingen fast bostad, ingen stadig partner. Elise personifierar kort sagt den förlängda uppväxt- och ungdomstid som präglar dagens västerländska samhällen.⁷ Men hon lever sitt liv, i en tillvaro som verkar på samma gång rörlig och stillastående. Elise framstår åtminstone till att börja med som något av en samtida kvinnlig *flanör*, som förflyttar sig över Stockholm, skannar av det, samtidigt som hon är fast i en prekär situation styrd av mobiltelefonens GPS. Hon är konstant tillgänglig för jobbagenturens textmeddelanden om några timmars extrajobb i olika butiker runt om i staden och därmed integrerad i den nya gigeekonomin. Och hon är ständigt åtkomlig för nya matchningar på Tinder, vilka leder till diverse oromantiska möten som inte lämnar några bestående intryck. Hon är alltid möjlig att spåra, men ingen verkar kunna nå henne.

Med andra ord är även Elise stadigt placerad i de sårbara, tillfälliga och ständigt förändringsbenägna livsförhållanden som enligt Zygmunt Bauman kännetecknar dagens globala flytande modernitet, *liquid modernity*.⁸ Bauman menar att detta tillstånd har påver-

kat synen på grundläggande fenomen som tid, rum, individualitet, arbete och identitet. Tid och plats är synliga redan i romanens titel, och deras obestämbarhet verkar fungera helt i linje med den typ av samtida instabilitet som Bauman tar upp. När är *just nu*? Och var, mer exakt, är *här*? Dessa oprecisa angivelser framstår som momentana, utan både historia och framåtrörelse.

I ljuset av Elises vardagsliv – hennes ständiga tillgänglighet online och snabba anpassningar till aviseringar och meddelanden på sin smarta telefon – korresponderar titeln med en rådande mjukvarutid, *software time*, baserad på snabbheten i elektroniska signaler. Enligt Bauman har den omedelbarhet som den här tidsuppfattningen innebär i sin tur minskat betydelsen av plats.⁹ Den förändrade styrkebalansen förstärks genom romanens relativisering av tid. Medan *just nu* fångar en stadig position som ständigt disponibel och redo för förändrade omständigheter, oavsett var, kan *här* å andra sidan verkligen betyda var som helst, eller ingen särskild stans, men alltid online. I sin tillfälliga, ostadiga och föränderliga status flätas tid och plats samman och delar samma obestämbara omedelbarhet.

Till att börja med befinner sig Elise ständigt "frontstage", för att använda sociologen Erving Goffmans klassiska performativa metafor – hon besöker shoppinggallerior, barer och dansklubbar.¹⁰ Genom att bevista dessa offentliga, men samtidigt anonyma utrymmen som uppmuntrar till "action, not *inter-action*", för att åter anknyta till Bauman, söker hon förgäves efter en känsla av tillhörighet.¹¹ Det är som i Aviciis kända textrad: "Let's be lonely together".¹² Elise står inte ut med intimitet och tycker inte om att ta hem folk eller besöka andra människors hem. Så fort hon träffar männen från Tinder i verkliga livet blir de fula. I hennes redogörelser över vardagslivet sker ständiga kollisioner mellan det till synes autentiska och det överkliga, konstgjorda, falska. För Elise framstår "verkligheten" ofta som mer illusorisk än den alternativa realitet som telefonskärmen erbjuder. Med hjälp av diverse preparat försöker hon bemästra och moderera sin ständiga mentala stress.

Prekärt universitetsliv

En av romanens återkommande skådeplatser är alltså universitetet, närmare bestämt Humanistvillan på Frescati, Stockholms universitets huvudsakliga campusområde, där Elise studerar. Hennes misstro inför värdet av en universitetsutbildning berördes redan vid kapitlets början. Vad kan då universitetet som fiktiv miljö lära oss om pågående samhällsförändring? I sin studie *Value and the Humanities: The Neoliberal University and Our Victorian Inheritance* (2020) påpekar litteraturvetaren Zoe Hope Bulaitis att skildringar som utspelar sig vid universitetet kan synliggöra inte bara den pågående marknadiseringen, utan också just människors personliga upplevelser av en sådan process.¹³ Även om det som kan kallas en prekarisering av högre utbildning under de senaste decennierna har pågått globalt, bär den här utvecklingen också nationella särdrag. Därför kan det vara värt att dröja något ytterligare vid det svenska systemet för högre utbildning.

Åtminstone fram till andra världskriget var det reserverat för en liten, privilegierad elit. Högskolereformen 1977, som hade det uttalade syftet att ge en betydligt större del av befolkningen tillgång till universitetsstudier, ledde till ett ökande antal studenter, från 100 000 till dagens 400 000, vilket gör det rimligt att tala om massutbildning. År 1999 formulerade den socialdemokratiska regeringen målet 50 procent universitetsstudenter i varje åldersgrupp,¹⁴ och under senare år har vissa lärosäten och ämnen, inte minst inom humaniora, som också har den lägsta ersättningen per student, haft svårt att locka till sig och behålla den mängd studenter som regeringen och universitetsledningarna årligen beslutar att reservera resurser för.

I likhet med andra medlemsstater i EU ingår svensk högre utbildning sedan 2007 i Bolognasamarbetet, en anpassning och harmonisering av olika nationella system som har byggts upp för att underlätta internationalisering och fri rörlighet för studenter, men som också har kritiserats för sin instrumentella och marknadsdrivna logik.¹⁵ Flera forskare har hävdats att majoriteten av dagens europeiska universitet drivs ”within strictly entrepreneurial doctrines”,¹⁶ och att grundinställningen till syftet med högre

utbildning har genomgått ett skifte, från meriter och bildning till anställningsbarhet.¹⁷

Under de senaste decennierna har svenska regeringar, oavsett politisk färg, använt universitet och högskolor som ett arbetsmarknadspolitiskt konjunkturinstrument. Vid ekonomisk nedgång och hög arbetslöshet, som senast under coronakrisen, har antalet studieplatser utökats, och vice versa. Men expansionen är samtidigt gravt underfinansierad. En rapport från Sveriges universitetslärarförbund från 2018 visar hur resurserna ända sedan 1994 har urholkats. Lärosätena måste fortlöpande höja ”effektiviteten” för att kompensera för kostnadsökningar, vilket leder till allt färre undervisningstimmar på kurserna.¹⁸ Ur ett internationellt perspektiv är studenttillvaron i Sverige självfallet privilegierad. Universitets- och högskolestudier är gratis för svenska och EU/EES-medborgare och studenter har rätt till studiemedel och -lån i upp till tolv terminer. Samtidigt innebär studietiden en relativt låg levnadsstandard, flertalet studenter behöver arbeta extra vid sidan av studierna för att kunna försörja sig. Det är med andra ord rimligt att hävda att studenttillvaron under de senaste decennierna blivit alltmer prekär.

Villkoren är synliga i *Just nu är jag här*, där det framgår att undervisningen är begränsad till fyra timmar per vecka och att Elises studiebidrag har tagit slut, vilket gör att hon inte kan förlänga sitt månadskort i kollektivtrafiken. Hon har också fått återbetalningskrav från Försäkringskassan, vilket tyder på att hon varit sjukskriven och eventuellt inte har rapporterat in sina inkomster på rätt sätt. Elises yttrande inledningsvis, om det meningslösa i långa utbildningar, verkar vara i linje med den rådande uppfattningen hos åtskilliga politiker såväl som näringslivsrepresentanter. Utbildning bör vara smidig, effektiv och leda direkt till ett tydligt definierat yrke och en snabb anställning. Uppenbarligen förmår Elise själv inte inordna sig i mallen.

På en mer symbolisk nivå behandlas universitetet i romanen som en maktarena där olika typer av hierarkier förhandlas fram. Konstlektorn Arvid Borg, som också är romanförfattare, betraktas närmast som en legend, och några av de manliga studenterna anstränger sig verkligen för att imponera på honom. Borg, som är i

fyrtyårsåldern och kraftigt byggd, utstrålar en naturlig auktoritet och står för traditionell bildning; han skriver för hand på tavlan och tillkännager, just när Elise håller på att kolla upp honom på den digitala kreditupplysningstjänsten Ratsit, att mobiltelefoner är förbjudna på hans lektioner.

Några av de manliga studenterna bildar informella grupper, där medlemmarna också umgås utanför campus. Elise avundas dem och idealiserar deras otvungna gemenskap, vilken hon jämför med ”mansseparatistiska bokcirklar och helig kärlek mellan män” i det antika Grekland.¹⁹ I Elises ögon är studiemiljön tydligt könad, som en performativ markör för intellektuell status, eller *habitus*, för att aktualisera Bourdieus begrepp från hans studier av fransk akademi.²⁰ Kunskapsproduktionen har också tydligt fysiska implikationer. Genom berättarrösten formuleras den unga manliga kroppen som rådande norm för en ideal konsthistoriestudent, till synes utan några behov – tunn, kantig, utan ”fettdepåer”, hunger eller sug efter droger och socker.²¹ Elise söker uppenbarligen tillträde i den ledande gruppen, på samma gång som de yngre männen inger henne en känsla av att vara ”gammal” och ”formlös”. Deras utseende och sätt att klä sig får henne att fundera över om de, precis som hon, kan känna sig främmande i nutiden: ”De har dufflar, läderskor och hornbågade glasögon, vill väl se ut som intellektuella i Paris 1950.”²²

Elises ständigt pågående *nu* är därmed inte resultatet av en medveten livsstilspreferens. Snarare erinrar hon sig ofta yngre dagar och säger sig sakna ett odefinierat *då*. Hon längtar efter en hållbar sanning, allvar och uppriktighet i stället för ironi, och efter seriösa relationer med andra människor som verkligen känner henne. Hon söker autenticitet, men finner bara falskhet. Allt från samtiden gör henne, som det står, ”sjuk av leda”.²³ I den meningen tycks Elises känslor snarast vara i samklang med vad kulturteoretikern Svetlana Boym har kallat nutidens ”global epidemic of nostalgia” och Bauman har benämnt *retrotopia*.²⁴ Hon längtar efter en trygghet, gemenskap, samhörighet och tillfredsställelse som verkar närmast omöjlig att uppnå i dagens samhälle.

Förorten tur och retur

För att dröja ytterligare vid frågan om plats är det knappast en tillfällighet att Elises andrahandslägenhet ligger i Vällingby, eftersom denna förort utgör själva kärnan i den svenska välfärdsstatens folkhem. Vällingby var den första så kallade ABC-staden, invigd 1954, där stadsplaneringen strävade efter att invånarna skulle arbeta, bo och handla i samma område. Stadsdelen väckte internationell uppmärksamhet och bland de mest kända av de nyinflyttade var Olof Palme och hans familj. Men under 1980- och 90-talen började den förfalla. Trots omfattande renovering av centrum efter millennieskiftet har Vällingby definitivt förlorat sin forna status och 2017 försågs Hässelby/Vällingby med beteckningen "utsatt område" av Polismyndigheten.²⁵

För den stora majoriteten förblir möjligheten att få tag på ett permanent boende i centrala Stockholm en ouppnåelig dröm, och personer som inte själva är stockholmare kan ofta förundras över hur snabbt samtal bland huvudstadsbor riktas mot lägenheter, "bostadskarriärer", amorteringar och nivåer på låneräntan. Bostadssituationen i storstadsområdena i hela Skandinavien har betecknats som katastrofala i flera rapporter.²⁶ På grund av snabb befolkningstillväxt, urbanisering och avreglering av hyresmarknaden är läget nästan lika allvarligt som under 1950- och 60-talen, före miljonprogrammet. Den låga andelen nybyggnation av hyresfastigheter och det låga ränteläget för bostadslån har gjort att priserna på bostadsrätter skjutit i höjden, vilket också påverkat andrahandsuthyrningen. Bostadssituationen har kallats en välfärdsförlust och en hälsofara. Att ha en permanent bostad har i allt högre grad blivit en klassfråga.²⁷

Elise konstaterar att hon bott i Stockholm i nästan tio år och att hon under den tiden har flyttat lika många gånger: "Mitt namn har aldrig stått på en dörr."²⁸ Ett alldagligt yttrande med en stark existentiell laddning som rymmer grundläggande frågor om identitet, mänsklig värdighet och självkänsla. Elises liv, dag till dag utan tydlig framtid, påverkar också hur hon ser på pengar. Även här är attityden prosaisk, men samtidigt ytterst laddad:

Mina pengar är slut. Det gör ingenting, jag tänker på Grekland, i framtiden kommer alla pengar att ha förlorat sitt värde, de kommer att upplösas innan jag blir gammal och kan använda dem, det är därför jag inte sparar på någonting.²⁹

Läsarens respons på ett sådant påstående är långt ifrån självklar. En spontan reaktion kan vara att betrakta yttrandet som en dålig ursäkt för att inte fatta medvetna beslut eller ta eget ansvar. Men en läsning som fokuserar på klass och sociala villkor med just sårbarhet för ögonen kan lika gärna se resonemanget som rimligt och rationellt med tanke på den rådande ekonomiska situationen och den finanspolitik som styrs långt bort av överstatliga myndigheter som Europeiska centralbanken och Internationella valutafonden.

Ska Elise betraktas som en *dropout*, eller snarare som en motståndsröst? Frånvaron av tydliga budskap gör det svårt att utnämna henne till talesperson för någonting särskilt. Samtidigt erbjuder romanen läsaren flera möjligheter att bli påverkad, såväl politiskt och moraliskt som känslomässigt.

Klassmärkta observationer

Under vårterminens undervisning i konstvetenskap lägger Elise snart märke till den fyra år äldre Victor Kaldén, en välordnad, artig arkitekt, med en välstädad, trevligt möblerad hyreslägenhet på det attraktiva Södermalm, den stadsdel som samlar kärnan i huvudstadens kreativa, akademiska klass (Victors föräldrar, läkare och bibliotekarie, var förutseende nog att ställa sonen i bostadskö när han var tre).

När Victor oväntat dyker upp på ett bokevenemang som Elise sköter genom ett av sina extrajobb, noterar hon att han verkar imponerad:

Det slår mig att han nog är imponerad av arbete, en sådan som alltid haft pengar från föräldrarna på sparkon-

tot och ibland på fyllan påstår att han är arbetarklass för att det känns olidligt att aldrig ha kämpat för något.³⁰

Elises beskrivning låter ana att hon redan från början bedömer att Victor tillhör privilegierad medelklass. De börjar träffas, och när Victor följer med till Elises andrahandsboende i Vällingby uppstår följande dialog, som fångar deras olikartade livssituation:

[Victor] ”Jag gillar Vällingby. Palme bodde här.”
Jag skrattar till. ”Jag får bara ha lägenheten i ett par månader till.”³¹

Victor verkar nöjd och lite nostalgisk när han blickar ut genom fönstret och drar paralleller till förortens glansdagar som en del av det svenska folkhemsbygget. Elise är å sin sida tvingad att leva för stunden, och har ingen aning om vart hon ska ta vägen om några veckor. Vällingby är bara ytterligare en tillfällig hemvist, platsen har inget särskilt värde för henne. Ingen historia, och definitivt ingen framtid.

Saker och ting förändras efter några veckor, när Elises hyreskontrakt är på väg att löpa ut. Hon flyttar in hos Victor. Snart försörjer han henne, lagar hälsosam, vällagad mat, bjuder med henne till föräldrarnas sommarställe i skärgården, hjälper henne med hennes uppsats och demonstrerar hur man äter ostron. Victor framstår verkligen som en drömkille, åtminstone utifrån den norm romanen, inte utan viss ironi, ställer upp som den rådande. Han köper ekologiska livsmedel, ger Elise komplimanger och förklarar att han vill ha ett jämställt förhållande. Han håller sig uppdaterad inom kulturfrågor och politik, är tydligt antirasistisk och överröcker regelbundet tjugolappar till tiggande EU-migranter.

Elises beskrivning av deras relation rymmer en hel del klassrelaterade iakttagelser, från detaljer i heminredningen till olika livsstilsmarkörer: Victors specialbeställda retrotapeter, gardintyg från Marocko, en exklusiv kaffemaskin och ärvt porslin, det faktum att han prenumererar på en dagstidning, alltid har lämpliga viner hemma och gör upp planer för helger och semestrar. I Victors lägenhet säger hon sig känna på samma sätt som under det fåtal

tillfällen då hennes familj var hembjuden till någon annan familj: ”hemma hos dem luktade det alltid så gott och allting var så vitt, avskalat och samtidigt mysigt, tryggt”.³² Hon lägger märke till hur han äter, ”hur han håller gaffeln och inte slarvar med besticken”, och pratar, ”som om man känner sig hemma i alla situationer och aldrig har behövt förklara var man kommer ifrån”.³³

Romanen är i själva verket fylld av klassmärkta observationer. Elise iakttar välanpassade människors karaktäristiska livsstil i centrala Stockholm, liksom från utsidan, även om hon själv åtminstone delvis strävar efter att bli en del av samma gemenskap, utan att riktigt lyckas, vilket också har klassmässiga implikationer. Faktum är att Elise förefaller tämligen frikopplad från sociala sammanhang. Läsaren får veta väldigt lite om hennes familj och bakgrund, uppväxten i ett mindre samhälle i Östergötland och varför hon har så lite kontakt med sina föräldrar. Har någonting traumatiskt inträffat? Det framgår inte. Men hon har ett ärr på handleden, hon har aldrig sett havet, hon har använt antidepressiva läkemedel och träffar en psykolog. Hennes tillvaro i Stockholm framstår efter tio år som en form av exil. Elises attityd utåt är tydligt osentimental, men hennes tankar har sorgsna, melankoliska stråk. Hon framstår som en rotlös individualist, men uttrycker ofta en längtan efter tillhörighet. Romanen arbetar konsekvent med den typen av kontrastverkan, där i stort sett varje försök till öppning tycks få motsatt verkan. Övningen i mindfulness, där Elise enligt psykologens råd ska lära sig att vara i stunden, skapar snarast stress: ”Jag blundar och försöker känna hur luften känns när jag andas in den. Jag känner hur kroppen fylls av tomhet och tiden bara går.”³⁴ När ett litet barn i vagn möter hennes blick på stan, ”och jag är här, med ett förflutet, ett nu och en framtid”, får hon hjärtklappning och börjar kallsvettas.³⁵

Cynism och andra oheroiska känslor

Som sambo med Victor slits Elise mellan sin längtan efter gemenskap och behovet av att skydda sin integritet och självständighet, eller snarare hennes tämligen orealistiska uppfattning om obero-

ende. Hans självtillräcklighet visar sig å andra sidan i en stadig linjär tidsuppfattning, som hon fascineras av men inte förmår dela. Hon har svårt att anpassa sig till det harmoniska, stillsamma sambolivet och välarrangerade övre medelklassmiddagar. När han vill veta mer om henne och träffa hennes föräldrar, styr hon undan. Elise hävdar att hon inte kan planera framåt, eftersom det gör henne stressad. När Victor vid ett tillfälle utbrister: "Jag vill bli gammal med dig!" blir hennes svar allt annat än romantiskt: "Jag vill inte bli gammal."³⁶ Elise framträder som en tydlig exponent för det samtidskulturella fenomen som litteraturvetaren Camilla Schwartz kallat för *vuxenfobi*, och som fångar såväl det icke önskvärda som det närmast omöjliga i att bli vuxen.³⁷ Den ambivalens som ryms i vuxenblivandet handlar om svårigheten att förena det ansvarstagande och den självdisciplin som rollen som vuxen föreskriver, samtidigt som vi ständigt matas med budskap om omedelbar behovstillfredsställelse och konstant njutning. Elise har uppenbara problem att finna en framkomlig väg i tidens motstridiga förväntningar om att bli en vuxen individ och samtidigt förbli som ett barn.

Victor beskyller henne för att vara cynisk, och kanske är cynism i själva verket en av de få kritiska positioner som hon kan inta. De senaste årens "affektiva vändning" inom humanvetenskaperna erbjuder nya möjligheter att förstå reaktioner som kan förefalla märkliga eller meningslösa. Den tidigare nämnda Sianne Ngai hävdar att förmågan att kunna handskas med dagens marknadssamhälle, där klasskillnader tycks ha slätats ut och ansvarsfördelningen blivit alltmer oklar, helt enkelt kräver andra känslomässiga reaktioner än de som tidigare ansetts lämpliga och adekvata. Även om de är mindre kraftfulla än "the classical political passions", kan de *ugly feelings* som Ngai diskuterar vara både funktionella och kritiskt produktiva.³⁸ Känslor av den här typen – som avund, irritation, oro, paranoia och avsky – fungerar enligt Ngai som en typ av förmedling mellan det estetiska och det politiska, och som en "diagnos" av olika samhällsförhållanden.³⁹ Det som förenar dem är deras passiva och negativa natur. De är tvetydiga och icke-förlösande, med svag intentionalitet, där objektet är oklart eller till och med icke-existerande, och de är traditionellt kopplade till inaktivitet snarare än handling.⁴⁰ Men eftersom de alla fungerar som

svar på upplevd ojämlikhet, rymmer de också en möjlighet till förändring.

Elise framstår på många sätt som provocerande oföretagsam, med ett avgörande undantag – Victor. Han är hennes enda *projekt*: ”Om jag får honom ska jag aldrig önska mig något mer.”⁴¹ Men även om allt förefaller möjligt sedan de flyttat ihop – hon talar om att skriva en roman eller utbilda sig till psykolog – är det tydligt att Elise i stället gradvis förflyttar sig ”backstage”, för att återvända till Goffmans terminologi.⁴² Hon stannar inomhus, slutar arbeta och börjar prokrastinera. Hon följer tv-sändningarna från terrordåden i Paris, drabbas av återkommande panikattacker och drömmer sig tillbaka till sin ungdom i förorten Biskopsgården utanför Göteborg med bästa vännen Sofia, när framtiden föreföll oändlig och lovande, jämfört med nuets alltmer pressande krav på att vara lycklig och framgångsrik.

Som av en händelse, eller kanske som ytterligare ett uttryck för vuxenfobisk ambivalens, inleder Elise ett till synes meningslöst förhållande med Arvid Borg, hennes lärare i konstvetenskap, gift flerbarnsfar som visar sig ha sadistiska böjelser. Våldet får henne att enligt egen utsago ”må lite bättre”, samtidigt som Victor gradvis blir alltmer misstänksam, svartsjuk och nedslagen. När han i hemlighet läser Elises påbörjade roman, och får reda på att hon anser honom mer som en förälder än pojkvän, slänger han ut henne. Romanen slutar med Elise ensam i en lånad lägenhet i ytterligare en förort. Men det korta och koncisa slutet rymmer ändå en strimma av hopp. När vi lämnar Elise har hon fått en tillfällig anställning på en second hand-butik som drivs av Röda korset, hon tillbringar meningsfull fritid vid en stiftelse som ägnar sig åt läxhjälp och återknyter äntligen kontakten med sin vän Sofia.

Berättelsen ger ingen ledtråd till hur händelsekedjan ska tolkas och värderas ur moralisk och politisk synvinkel. Bör det betraktas som ett misslyckande att Elise, om än kanske bara tillfälligt, ger upp sin uppenbara talang och sin dröm att bli författare? Eller erbjuder hennes steg tillbaka från en kreativ karriär i Stockholm i stället en möjlighet att komma bort från samtidens individualiserade strävan efter framgång? Båda möjligheterna är tänkbara, kanske till och med samtidigt.

Föränderliga identiteter

Just nu är jag här skildrar en ung kvinna under en synnerligen formativ period i livet, i övergången mellan 20 och 30. Den tidigare nämnda Jeffrey Arnett kallar denna förlängda process av vuxenblivande för *emerging adulthood*, och beskriver hur unga i dagens västerländska samhällen under allt längre tid prövar sig fram i livet, både för att detta blivit norm och för att unga har allt svårare att etablera sig på de arenor som brukar kopplas till vuxenlivet – arbets- och bostadsmarknad och familjebildning.⁴³

Zygmunt Bauman och andra kulturteoretiker har lyft fram just hur identitetsskapandet individualiserats och påverkats av olika samhällsförändringar. I samtidens ”flytande modernitet” blir upprättandet av en hållbar identitet som hänger samman över tid och rum allt svårare att åstadkomma, eftersom att vara modern innebär en ständig tillblivelse, att undvika fullbordan och förbli ”underdefinierad”.⁴⁴ Identitet är ingenting som är givet, den blir snarare ett ”uppdrag” som individen ansvarar för att utföra och framföra. Baksidan är uppenbar: ”The disintegration of the social network, the falling apart of effective agencies of collective action”.⁴⁵ I ett socialt system i upplösning, där huvudregeln är att vara sig själv närmast, försvagas viljan och möjligheten att organisera sig och kämpa för det gemensamma bästa.

I takt med att detta sker är tidigare etablerade sätt att studera olika samhällsfenomen inte längre tillämpliga. Arbete är ett slående exempel på hur samhällsförändringar kräver en ny typ av analys. Under senare år har detta bland annat synliggjorts genom Guy Standings prekariatsbegrepp, som beskriver ”en klass i vardande”, men också, som berördes i kapitel 4 om unga protagonister med tillfälliga anställningar, ett nytt sätt att tänka – en kortsiktig förståelse av tillvaron där trygghet inte längre finns i arbetet utan måste sökas utanför det.⁴⁶ Uppfattningen om arbete har alltså gått från en viktig, livslång mänsklig aktivitet till en tillfällig relation; från en identitets- och samhällsbyggande strävan till en kommodifierad, individualiserad ”karriär”, utan tydliga gemensamma intressen som kan motverka exploatering.

Men det är inte allt. I en tid med dystra utsikter av klimatkris,

terrorhot, pandemier och ekonomisk kollaps kan arbete och tillväxt inte förväntas ge lösningen på framtida utmaningar. "Framsteg" betraktas inte längre som en självklar hållbar väg till hälsa och välstånd. Tanken att rikedom kommer från arbete har börjat överges för vetskapen om att kapitalackumulation i första hand sker genom aktie- och valutaspekulation, och att den ekonomiska ojämlikheten mellan människor i själva verket ökar.⁴⁷

Elises tankar och resonemang finner viss genklang bland mer pessimistiska röster i den sociala och ekonomiska analysen, men ändå framstår hon som avvikande, delvis på grund av sin uppenbara oförmåga att agera, att *göra något*. Faktum är att Elise är lättare att definiera baserat på vad hon inte är och vad hon inte gör. Hon är inte en ambitiös student och kan inte heller kopplas till någon särskild yrkesidentitet. Hon kämpar inte aktivt mot ojämlikhet och framställer sig inte heller som ett offer (även om berättarinstansen noga redovisar hennes brister).

Elise testar olika personligheter och livsstilar i teorin, men en stadig identitet eller vuxenblivande i traditionell mening verkar inte vara ett alternativ, i stället undgår hon eller till och med bagatelliserar alla typer av sociala relationer, med undantag för vänskapen med Sofia. Romanen uppfyller med andra ord inga önskemål om ett tydligt skisserat porträtt av hur en ung människa av i dag "är". I stället får läsaren lära känna henne genom att ta en del av hennes klarsynta avkodning av Stockholm, som en märklig och främmande plats som dryper av klass: "Skockar av unga släntrar förbi, ung övre medelklass utklädd till arbetarklass: trasiga jeans, svarta munkjackor, linnen med polokrage och cornrow-flätor."⁴⁸

Det är i hög grad *genom* dessa iakttagelser som Elise själv framträder, om än som ett negativ eller kanske till och med som en motbild. Trots att det är svårt att placera henne i en bestämd social klass, definierar hon ofta sig själv just genom sina jämförelser med omgivningen. Beverley Skeggs förklaring av hur klass fungerar relationellt är illustrativ i sammanhanget. I *Att bli respektabel* hävdar hon följande apropå sina informanter, en grupp unga brittiska kvinnor som deltar i en omvårdnadsutbildning:

i varje omdöme om sig själva mätte de sig mot andra. I denna process konstruerades den utsedda "andra" (baserad på framställningar och föreställningar om den respektabla och dömande medelklassen) som den måttstock de mätte sig själva mot.⁴⁹

I den här processen urskiljer Skeggs en särskild känslöstruktur kopplad till klass, där "fruktan, begär, förbittring och förödmjukelse" håller arbetarklasskvinnor på plats, genom hur de vaktar på sig själva och i samma stund öppnar för andras kritiska granskning, vilket leder till ständig osäkerhet.⁵⁰ Överfört till romanens sammanhang fortsätter Elise att notera den rådande urbana medelklassnormen, i relation till vilken hon själv (och åtminstone inför sig själv) framstår som en ständig avvikelse. Men huruvida hennes till synes icke-rationella beteende och brist på väl genomtänkta val är att betrakta som rimliga, utifrån rådande omständigheter, lämnas återigen till läsaren att avgöra.

Ett nytt sätt att se på (a)politisk litteratur?

Baserat på rådande standarder och ideal kan *Just nu är jag här* betecknas som en samtida dystopisk skildring av förlorade möjligheter, framförd med stor klarsynthet och inte utan viss bister humor. Elises brist på livsstrategier, hennes håglöshet, melankoli och cynism kan också provocera. Varför verkar hon så oengagerad och frikopplad från sitt eget liv, vad hindrar henne från att göra rimliga val och planera för framtiden? Men med tanke på det senaste decenniets grundläggande samhällsförändringar finns, som jag har lyft fram med stöd hos Sianne Ngai, även en kritisk potential i Elises passivitet – ett slags tyst uppror mot de krav som ställs, särskilt på unga människor, att vara fria, aktiva och förändringsbenägna subjekt i livets alla aspekter och skeden.

I en tid när valmöjligheterna kan tyckas oändliga och inga hinder längre bör finnas för självförverkligande är det samtidigt påfallande hur så många unga har svårt att finna sin plats i tillvaron. Sociologen James E. Côté lyfter fram den paradoxen och pekar på hur

komplikerat vuxenblivandet är i västvärldens "identitetssamhäl-len".⁵¹ Medan vissa utnyttjar den förlängda ungdomsperiodens olika steg för att laborera med och så småningom bygga upp en trygg vuxenidentitet står andra still eller hindras av brist på föräldrastöd, ekonomiska resurser eller jobb- och utbildningsmöjligheter, medan ytterligare några fastnar i en loop av ständigt nya valsituationer som ändå inte leder någonstans. Men vid romanens slut anas trots allt en ljusning, när Elise tycks ta kommandot över sitt liv och för det i en annan riktning, bort från gigekonomin och den förgörande statusjakten i innerstadens kulturella medelklass. Hennes "kapitulation" kan alltså lika gärna ses som en seger, åtminstone i den meningen att Elise till sist verkar finna syfte och mening i livet.

Läsarens respons inför Elises livsbana är dock långt ifrån självklar. Som Rita Felski hävdar matchar skönlitteraturen sällan förväntningar på exakt spegling och identifikation: "The seemingly rationalist idea of recognition turns out to rely on an interplay of sameness and difference, familiarity and strangeness; what the mirror shows us is not always what we hoped or expected to see."⁵² Litteraturen erbjuder ständigt nya gestaltningar av sociopolitiska, kulturella och ekonomiska förhållanden som framkallar olika typer av engagemang hos läsaren – ibland till och med en önskan att själv agera för förändring, för sig själv och kanske även för andra. Men en sådan process är endast möjlig om läsaren är kapabel och villig att investera i en (inter)aktivitet som inbegriper personliga ställningstaganden. I en artikel om den danska författaren Helle Helle betonar Peter Simonsen, professor i europeisk litteratur, att fiktion kan fungera politiskt utan att öppet ta ställning eller presentera tydliga lösningar på aktuella samhällsproblem.⁵³ *Just nu är jag här* tillhör en typ av samtidslitteratur som blir allt vanligare; den bär visserligen på politiska undertoner men intar ingen tydlig ståndpunkt. Romanen gestaltar en ung människas försök att navigera i en starkt klasskodad tillvaro, men frågan om hennes re-trätt i slutet innebär ett misslyckande eller en ny möjlighet lämnas obesvarad. Berättelsen om Elises besök i en för henne främmande värld rymmer snarare en uppmaning till läsaren att själv väga alternativen. Vad är ett gott liv, och vilken typ av samhälle behövs för att det ska bli möjligt?